

Heidegger'in Ontolojisinde Süje Kavramı

Hans KÖCHLER**
Çeviren: Dr. Akın ETAN

I

Martin Heidegger'in, süje kavramı ile süje merkezli Batı düşüncesi karşısındaki tutumu, onun kendi düşünce yolunu belirttiği şu sözlerde açığa çıkar: "Fenomenolojiden geçerek varlık düşüncesine giden yol"¹. Heidegger'in bütün düşünce yolunu belirleyen ontolojinin temellerine yönelik, onu süje kavramının bütününü yeniden belirlenmesine yöneltilir. Husserl'in; fenomenolojik yöntemi uygulayarak "Mantık İncelemeleri"nin objektivizmi ile realizminden "salt transendental sübjektivlik" felsefesinin ontolojik idealizmine giden uzun yolu tam bir tutarlılık içinde izlemesine karşılık², Heidegger bunun tersi olan yönü izledi: "Varlık ve Zaman"da -ontolojinin temellerine yönelik düşünüşten hareket ederek-insan varoluşunun fenomenolojik tasviri, onu, 20. Yüzyılda bir çok felsefi çevrede rastlanılan bir düşünüş tarzına -süje'yi, dolayısıyla transendental yöntemi **aşan** bir düşünüş tarzına götürdü³. Başlangıçta "sübjektivist" ve "varoluşçu" olarak yanlış yorumlanan "varoluş analizi"ni⁴ Heidegger "varoluşçu düşünüş" yönünde geliştirdi. Ona göre, bu düşünüş çerçevesinde "insanın özüne ilişkin soru ... insana ilişkin soru değildir"⁵.

Husserl'in süje'ye yönelik transendental fenomenolojisinden köklü bir biçimde ayrılan bu yaklaşımda, Johannes B. Lotz'un deyişiyle "insan kişiliği ... ontolojik olarak; diğer bir deyişle, **kendisinin öteki yanı olan varlık aracılığıyla verilir**"⁶. Bu açıdan "kişi felsefesi aslında **varlık felsefesidir**"⁷.

Ontolojinin temellerine yönelik bu yaklaşım Heidegger'in "Varlık ve Zaman"daki çözümlenmeleri için belirleyici olmuştur. Varolan'ın varlığına ilişkin bir teori, ona göre, ancak fenomenolojik yöntemle gerçekleştirilebilir olduğundan; "Varlık ve Zaman"da amaçlanan, her tür varlık anlayışının temeli olarak "dünyada-oluş"un tasviriydi. Bu ise, onun düşünce hayatının erken bir döneminde -"dönüş" olarak adlandırılan dönemden çok daha önce- geleneksel metafiziğin objektivizmine karşı bir eleştiri niteliğindedir. Geleneksel metafizik, Heidegger için, "varolan"ın mutlaklaştırıldığı bir ontolojiye dayanır⁸. Buna karşılık o -bir bakıma transendental felsefenin amacına uygun bir şekilde- süje'yi dünyanın dinamik bir faktörü olarak anlamaya çalışır. Başlangıçta Heidegger, Husserl'in transendental fenomenolojisinin düşünüş tarzını kendisine hareket noktası olarak alır, fakat "varoluş"un temel belirlenimleri"ne ilişkin çözümlenmesinde Husserl'in

** Leopold-Franzens Üniversitesi, Felsefe Bölümü başkanı, Innsbruck, Avusturya.

¹ William J. Richardson: Heidegger. Den Haag 1963, s. XVII.

² Bkz. Hans Köchler: Die Subject-Object-Dialektik in der Transzendentalen Phänomenologie. Meisenheim a.G. 1974.

³ Bkz. Martin Heidegger: Zur Seinsfrage. Frankfurt a. M. 1967.

⁴ Bkz. Martin Heidegger: Wegmarken. Frankfurt a. M. 1967, s. 145-194.

⁵ Gelassenheit. Pfullingen 1959, s. 29. Ayrıca bkz. H. Köchler: Der innere Bezug von Anthropologie und Ontologie. Meisenheim a. G. 1974.

⁶ Der Mensch in Sein. Freiburg / Basel / Wien 1967, s. 385.

⁷ a.e., s. 380.

⁸ Bkz. Sein und Zeit. Tübingen 1967, ss. 19-21.

soyut-idealst' yaklaşımını aşar. Varoluş'un günlük yaşama bağlantıları içindeki zamansallığının analizi Heidegger'i Descartes'çılığın köklü bir eleştirisine; diğer bir deyişle, kendisinden önceki metafizik anlayışlarda ortaya çıkan statik süje-obje ikiliğinin eleştirisine yönelir¹. Anlamayı varoluş'un temel belirlenimi olarak - "varlığı anlama" şeklinde²- ele alan Heidegger, bununla Dilthey'in sübjektivizmini, daha doğrusu psikolojizmini aşar ve hermeneutik'i varoluş ontolojisi açısından temellendirir.

Heidegger, Husserl'de süje kavramının ontolojik-idealst mutlaklaştırılmasına karşı çıkar; ona göre fenomenoloji (ontolojik) idealizm şeklinde bir transendental felsefe sistemi değil, "dünyada oluş"un somut biçimlerinin tasvirine ilişkin bir yöntemdir. "Varlık ve Zaman"da söz konusu olan, ontolojinin temellerini açığa çıkarmak amacıyla, sübjektifliği bütün somutluğuyla analiz etmektedir.

II

Felsefenin ileri bir döneminde -"dönüş"ten sonraki dönemde- Heidegger kamuoyunun "varoluşçuluk"la bir tuttuğu sübjektivlik felsefesinden uzaklaşır, bunun yerine ("teknolojik") Batı uygarlığında insanın kendini anlamasının "varlık tarihi" açısından incelenmesine yönelir. Bununla o, sözkonusu teknolojik uygarlıkta modern insanın "kendine ilişkin bilgisinin kesinliği"ni eleştirel bir yaklaşımla gözden geçirir³. Bu noktada Heidegger "Varlık ve Zaman"ın süjeye bağlı düşünüş tarzının yerine, ontolojinin temelleri üzerine düşünüşü ön plana çıkarır. Onun "dönüş" olarak adlandırılan bakış açısı bu noktada ortaya çıkar.

Ana hatları "Varlık ve Zaman"da çizilen "kendisi olma" ideali⁴, Heidegger'in süje üzerine varoluşçu açıdan düşünüşünü simgeler; "kendisi olma" isteği, Heidegger'in "dönüş"ten sonraki döneminde varlık tarihi açısından sorguladığı bir iradeciliği temsil eder. Düşünce tarihine ilişkin geniş kapsamlı çözümlerinde Heidegger -"metafizik" olarak nitelediği belli bir tutumu-insanın nesneleştirme; diğer bir deyişle, varlığı denetim altına alma⁵ isteğini- soruşturur. Düşünce tarihi çerçevesinde, Batı'da ortaya çıkan varlık anlayışı, daha doğrusu, varlığı unutulmuş'un ele alındığı bu çözümler, varlık tarihi üzerine düşünüş şeklinde kendini gösterir. Buradan hareketle Heidegger yeni çağ teknolojisinin gerçeklik anlayışı ile teknolojik uygarlığın insanına özgü ölçü tanımaz "yapabilirlik" tavrına karşı eleştirel bir tartışma açar⁶. Söz konusu anlayış ve tavrın temelini Heidegger; Batı insanının "varlığı unutulmuş"unda ve buna bağlı olarak süjenin mutlaklaştırılması ve varolan'ın nesnelleştirilmesi ile denetim altına alınmasında görür. Ona göre, Batı dünyasının "metafizik" temel eğilimini oluşturan da budur: "insanın metafizik yanının anlamın kaynağı olarak görülmesi, insanın belirleyici temel ölçü olarak anlaşılmasının sonucudur"⁷.

Bu bakımdan Heidegger günümüzde yeşil alternatif hareket ile postmodern düşünüşte ortaya çıkan teknoloji ve uygarlık eleştirisinin öncüsü olarak görülebilir. Fakat onun süje kavramının mutlaklaştırılmasına yönelttiği eleştiri, çeşitli

¹ Bkz. H. Köchler: Die Subject-Object-Dialektik in der Transzendentalen Phänomenologie, s. 146 v. d.

² Sein und Zeit, s. 32.

³ Bkz. H. Köchler: Skepsis und Gesellschaftskritik im Denken Martin Heideggers. Meisenheim a. G. 1978.

⁴ Sein und Zeit, ss 54 v.d.

⁵ Bkz. Platons Lehre von der Wahrheit. Bern 1963.

⁶ Bkz. Die Technik und die Kehre. Pfullingen 1962.

⁷ Zur Seinsfrage. Frankfurt a. M. 1967.

“alternatif” ya da “postmodern” ideolojilerden çok daha fazla düşünce tarihine ve ontolojik bir arka plana dayanır.

Sübjektivliğin felsefesi yerine Heidegger varlığın felsefesini; diğer bir deyişle, varlığa ilişkin düşünüşü getirmek ister. Bu düşünüşte -varlık deneyimine ilişkin somut varoluşsal yapıların açığa çıkarılması olarak- sübjektivliğin tasviri yalnızca yöntem açısından önem taşır. Fenomenolojik yöntemin arka planını ontolojik hareket noktası oluşturur: “Mahiyetin görünüşe çıkarılması olarak fenomenoloji felsefeyi belirliyorsun ve felsefenin yön verici sorusu öteden beri değişik şekillerde de olsa varolan’ın varlığı sorusu olarak yürürlükte kalmışsa, o zaman varlık, düşünmenin ilk ve son konusu olarak kalmalıdır”¹. Bu bakımdan Heidegger’in temel amacı Batı düşüncesinin “varlık tarihi” açısından izlediği yolu yeniden kurmak ve merkezinde “varlığı unutuş”un yer aldığı bu düşüncenin süje merkezli karakteristiğini açığa çıkarmaktır. Heidegger’e göre söz konusu “varlığı unutuş” “aşılma”sı gerektirir.

Belirgin örneğini Descartes’ın yöntemli düşünüşünde bulan “kendini temellendirme”nin arayışı içindeki Yeniçağ düşüncesinin izlediği yol Heidegger’e göre iradeci bir düşünüş tarzına götürür ve bu düşünüş tarzına özgü “metafizik” Yeniçağ teknolojisinde kendini açığa çıkarır². “Varlık Tarihi”ne ilişkin bu yol, Heidegger’in verdiği örneklerle burada ana hatlarıyla belirtilmeye çalışılacak.

Heidegger için, Hegel’in felsefesi bu yol üzerindeki bir gösterge niteliğindedir. Ona göre, süje’yi mutlaklaştırma eğilimi Hegel’in felsefesinde belli bir son noktaya ulaşır³. Hegel’in sisteminde süje kendi -bilincinde- oluş’un en yüksek basamağında bilginin mutlak kesinliği biçiminde kendini gösterir: “Akıl koşulsuz sübjektivliği iradeye dayanan kendi -bilincinde- oluş’tur. Diğer bir deyişle: Akıl mutlak tin’dir. Bu anlamda akıl gerçekliği olan’ın mutlak gerçekliği, varolan’ın varlığıdır”⁴. Böylece Hegel’de mutlak kendi -bilincinde- oluş düşünmenin ilkesi olur. Heidegger’e göre bu noktada Batı’nın aşırı iradeciliği; diğer bir deyişle, “istenilen, fakat mahiyeti bilinmeyen ... bir süreç olarak ... yeryüzünün yıkımı”na giden bir yol ortaya çıkar. Nitekim eski Yunanlılardan beri “doğruluk, insanın düşünme ve yapabilmesinin kendinden emin olduğu kesinlik şeklinde belirlenmiştir”⁵. Kökleri Platon ve Aristoteles’e kadar geri giden sübjektivlik düşüncesi Heidegger’e göre; Yeniçağda Descartes’ın “cogito sum” anlayışı⁶ ile düşünen süje için doğruluğa giden yol olarak bilimsel yöntem öğretisinde klasik örneğini bulur. “Doğruluk” ve “kesinliği” sağlayan bu yöntem aracılığıyla “insan kendisi için koşulsuz kesinliği arar ve doğruluğun mahiyetinin sınırları bu yöntemle çizilir”⁷.

İnsan düşüncesinin emin adımlarla yürüyebileceği, “doğruluğun sarsılmaz temeli” olarak bir son temele ilişkin soru Heidegger’e göre -Leibniz’in açıkça formüle ettiği- yeterli neden ilkesinde ifadesini bulur. Bu ilke, yorumlandığında, doğruluğu kesin bir şekilde elde etmek isteyen süje ile bağlantılıdır. Heidegger için bu ilke “atom çağı”na özgü hesaplayan düşünüşün egemenliğinin habercisidir; ona

¹ William J. Richardson: Heidegger, s. XV.

² Heidegger, Die Technik und die Kehre. Pfullingen 1962.

³ Bkz. Nietzsche, Band II. Pfullingen 1961, s. 147.

⁴ a.e., s. 299

⁵ Vorträge und Aufsätze. Pfullingen 1967, s. 91.

⁶ Bkz. Nietzsche, Band II., s. 158 v.d.

⁷ a.e., s. 142.

göre “yeterli neden ilkesi kesinliği sağlayan hesap ediş anlamında akılcı tasarlayışın ilkesidir”¹. “Tasarlayışta süje olarak ben’le bağlantı içinde, ben’in önüne konulan varolan, süje için obje olma özelliğini taşır”². Objektif kategorilerle düşünülmesinin nedeni, süjenin gerçekliği kavramaya yönelmesi ve bunun için gerçekliği kendi bilincinin önüne getirmek zorunda olmasıdır. Böylece gerçeklik “kendinden emin tasarlayış tarafından ve tasarlayış için, varolan’ın bilinç -önüne- getirilmişliği durumuna gelir”³.

Süje merkezli bir yaklaşım Heidegger’e göre, belirgin örneğini Leibniz’in monadolojisinde bulur. Burada Leibniz evreni dinamik bir şekilde kendisiyle bağlantıya getiren, evreni kendinde “temsil eden” ve en yüksek basamağına kendine ilişkin bilginin kesinliğinde (apperceptio) ulaşan monad’ın tasarlayışına (perceptio) ilişkin bir teori kurar. Canlı süje olarak anlaşılın töz her şeyi kendisiyle bağlantıya getiren düşünmenin yönelimi (appetitus) açısından “bütün evreni kendi bakış noktasına göre yansıtan canlı bir ayna ve bir merkez (Gerh VII. n. 87) olarak görülür. Çeşitliliğin birleştirilmesi ve belli bir süjeyle bağlantıya getirilmesi olarak monad’ın “birlikli oluş”u (yalınlığı) “kendi önüne getiriş özelliğini taşır”⁴. Bu ise varolan’ı denetim altına alma eğilimini ifade eden, iç dinamizmle gerçekleşen bir süreç olarak anlaşılmalıdır. “Tasarlayış” olarak monad iradî özelliği dolayısıyla varolan’ı kendi bilinci önüne getirir.

Tözün bu iradî özelliği ve varlığın tasarlanış özelliğinin -yönelimin yöneldiği amaçlara ulaşmasında bir araç olarak- bu iradî özelliğe bağlantısı Heidegger’e göre klasik ifadesini Hegel’in sisteminde bulur. Heidegger için bu sistem “özünde irade olarak anlaşılın gerçekliği”⁵ temsil eder. Burada “varlık şüphe götürmeyen tasarlanmışlık anlamında gerçekliktir”⁶.

Bilinç, bu durumda, bakış noktasına bağlı kuvvet merkezi, “kesinliğe yöneliş”in, Prometheus’ça dışa uzanışın ve aynı zamanda varlığı unutuşun yeridir. Bu yaklaşım transendental felsefede sistematik olarak gerçekleştirilen “süjeye dönüş”le içten bağlantılıdır. “Süje” burada “temelde yatan” (sub-jectum) anlamında, kendisine her türlü tasarlayışın bağlandığı şey olarak anlaşılır⁷. Bu şekilde anlaşılın bilinç Heidegger’e göre “varlığın doğrulukla yer değiştirmesi; diğer bir deyişle, doğruluğu varolan’a bırakması ve varolan’ı hakikatten yoksun bırakmasıdır”⁸. Bu düşüncesiyle Heidegger, Husserl’in fenomenolojik yaklaşımından açıkça ayrılır.

Süjenin aktivliğinden kaynaklanan ve bilime ilişkin her tür temellendirme denemesinin dayandırıldığı “mutlak özerkliğe yöneliş”, Heidegger’in “Kendini Varlığa Bırakmak” ve “Humanizm Mektupları” adlı yazılarında dile getirdiği gibi, süje-obje ayrımı dışında kalan, saf bir bakışa yer vermez. Bu bağlamda Heidegger “düşünme”yi teori-pratik ayrımı dışında gördüğünü, böyle bir ayrımın söz konusu olduğu durumda ise teorinin yalnızca pratik tarafından, diğer bir deyişle, teknolojik yapabilirlik tarafından belirlendiğini söyler⁹.

¹ Der Satz vom Grund. Pfullingen 1967, s. 197.

² a.e., s. 132.

³ Nietzsche, Band II. s. 427.

⁴ a.e., s. 437.

⁵ a.e., s. 453 v.d.

⁶ a.e., s. 453.

⁷ a.e., s. 431 v.d.

⁸ a.e., s. 468.

⁹ Bkz. Wegmarken. Frankfurt a. M. 1967, s. 146.

Süje kendini objeden ayıran “özerk” bir tutumla objeyi kendi karşısına aldığı ve bu yolla edindiği bilinçle her tür varlığı “objektivlik” olarak bilince bağladığında, varlık Heidegger’in deyişiyle hiç bir zaman varlık olarak açığa çıkmaz. Bu imkânı baştan beri elden kaçırmış olan bilinç “subjectum” olarak kendi tek’liği içinde kaldığı ve bütünüyle iradeciliğe bağlanmış olduğu için kendi bireysel ufkunu aşan bir şeye kendini açamaz. Karşılaşma bu yolla saflığını yitirir; karşılaşılan şey “nesne durumuna getirilir”¹. Böylece Yeniçağ’ın “nesnellik” anlamına gelen “objektivliği” Heidegger’e göre “sübjektivliğin” ifadesidir; “sübjektivizm, özünde, süje için her şey obje olduğundan, objektivizm’dir”². Modern doğa biliminin benimsediği bu türden bir “nesnellik” anlayışında “gerçek dünya olarak anlaşılan hesaplanabilir doğa insanın bütün ilgisini üstüne çeker ve insanın tekrarlayışını salt hesaplayıcı bir düşünüşe dönüştürür”³.

Süje olarak belirlenen insan, farkında olmaksızın, kendi “tasarlayış”ını karşılaştığı her şeyin ölçüsü durumuna getirir⁴. Bu bakımdan, Heidegger’e göre Kant’ta varlık görünüş’ün imkânının koşulu olarak “varolan, Hegel’de ise “koşulsuz kendini görüntüye çıkarış”⁵ şeklinde anlaşılır. “Kendini görüntüye çıkaran koşulsuz tasarlayış (düşünüş) olarak koşulsuz sübjektivliğin her tür varolan’ın varlığı olmasının tarzı”⁶ ise “fenomen” adını alır. Heidegger için, aslında bir fenomenoloji olmayan bu türden bir fenomenolojide, düşünme sürecine yön veren ve temele yönelik arayışta kendisine dayanan akıl; “koşulsuz sübjektivlik”tir⁷.

Leibniz’in monad kavramı bağlamında, Heidegger’in “merkezleşme” olarak nitelediği ve “Yeniçağ metafiziğinin alanı”nı⁸ oluşturan bu türden bir bilinç, her şeyi kendisine bağlama ve bütün şeyleri “kendinde toplama” çabasıdır. Söz konusu çaba ise iradenin mahiyetinin dışı vurumudur⁹. Bu iradenin “gerçekliği”, bakış noktasına göre nesnelere süjeyle bağlantıya getirilerek “temellendirme isteği”dir. Böylece varlık problemi gerçeklik problemi durumuna gelir. Ancak bu istekten vazgeçildiğinde -Heidegger için “varlığı düşünüş” metafizik iradeciliğin dışında yer alır-, varlığı saklayan temel aranmadığı bir alana ulaşılır. Leibniz; “nasıl oluyor da bir şey vardır ve hiçlik var değildir?” sorusunu sorduğunda, Heidegger’in “Metafizik Nedir?”¹⁰ adlı yazısında sorduğundan farklı olarak, varolan’ı en yüksek bir varolan’da temellendirmek istiyordu. Yeterli neden ilkesini öne sürmekle, Leibniz -Heidegger’in yorumuna göre- süjeyle bağlantılı oluş’un dışına çıkarak varlıkla olan temel bağlantıya geçemedi. Hegel’de -doğruluğun belirlenmesinde çoktan beri meydana gelmiş olan değişim açısından- söz konusu **temellendirme isteği**, Heidegger’e göre, şu en tutarlı şeklini -kendisinin mutlak olduğunu bilen ve mutlak olan’ın kendini görüntüye çıkarması olarak düşünce tarihini kendi içine alan bilincin kendini temellendirmesi şeklini alır. Doğruluğun

¹ Nietzsche, Band II., s. 298.

² a.e., s. 297.

³ Hebel, Hausfreund. Pfullingen 1965, s. 23.

⁴ Bkz. Nietzsche, Band II., s. 298.

⁵ a.e., s. 299.

⁶ a.e., s. 299.

⁷ a.e., s. 300.

⁸ Holzwege, Frankfurt a. M. 1963, s. 195.

⁹ a.e., s. 187.

¹⁰ Wegmarken. Frankfurt a. M. 1967, s. 1-19: Was ist Metaphysik?

ölçüsünü son çözümde “kendisiyle karşılaştırma”da¹ bulan bu türden bir düşünüşün mutlak etkinliği, Heidegger’e göre, aynı zamanda “varlığın olumsuzluğu”na, aslında “sübjektif” olan objektivliğiyle sadece varolan’a götürür. Objektif olarak tasarlanabilen, kavranabilen hiç bir zaman varlığı “temel-dışı”² olarak düşünemediğinden, daha doğrusu -düşünmenin her zaman kavramlara dayanması bakımından- varlığın “temel-dışı” olarak düşünülmesi mümkün olmadığından, “temellendirme” “temelsiz”liğe götürür. Bu yüzden Yeniçağ’ın anladığı anlamda “akıl”³ ikinci dereceden olan özelliğiyle görülmelidir: “Yüzyıllardan beri yüceltilen aklın düşünmenin en çetin düşmanı olduğunu gördüğümüzde, ancak o zaman düşünme başlar”⁴.

Heidegger’in burada önerdiği biricik ve aynı zamanda gerçekleşmesi hemen hemen imkânsız olan tutum “tasarlayıcı temellendirme”den vazgeçiş, süje-obje şemasına göre düşünüşü bir yana bırakış, bunun yerine böyle bir ayırım içinde yer almayan “varlığa yakın oluş”un tutumudur: “... her temellendirme varlığı varolan bir şeye indirir”⁵. Objektivliğin formları içinde düşünüldüğünde, varlık varolan durumuna gelir. Bu yüzden Heidegger’e göre, bu türden bir “düşünüş” bütünüyle bir yana bırakılmı; varlığa ilişkin deneyimin gerçekleşmesi isteniyorsa, örtük bir şekilde “güçlü olma isteği”nin tarihi olarak bütün Batı tarihinden vazgeçilmelidir. Ancak böyle bir uzaklaşmayla, varlığın unutulmuşluğu farkedildiğinde, tarihin mahiyeti anlaşılır⁶. Bu şekilde anlaşılan vazgeçiş nesnelleştirici düşünüşün yenilgisine ve yeni bir başlangıca yol açar. “Vazgeçiş almaz, Vazgeçiş verir”⁷.

Kendini tasarlayış gücünün yetersizliğini gören süjenin varlık önünde geri çekilişi, varlığın görünüşe çıkmasına ulaştırır: “... öne çıkan, önce olan olarak kendinden olagelen kendi aydınlığına çıkar ve bununla insana yönelir”⁸. İradeciliğin belirlediği kendi -bilince- oluş anlamında olmayan bu arınmış bilinç varlığın barındığı yer”dir”⁹. İnsan Heidegger’e göre varlığın bu gelişine kendini hazırlayabilir, fakat bu geliş kendi isteğiyle sağlayamaz. Varlıkla uygunluk içinde olmaya dayanan kendi özüne insan ulaşmak istediğinde, bir “sub-jectum” olarak kendisini bütünüyle geride bırakmalı, yeniden kesin doğruluğa ulaşmak için değil, “yakalanamaz” olan olarak “dolaylı olan”ın her tür dolaysız yaklaşımını geri çeviren”¹⁰ varlığın sesine kendini açık tutmak için, kendini bir yana bırakmalıdır. Hep şimdi ve burada olan, insan tasarlayışının “gerçeklik”ten hareket eden her tür açıklaması karşısında kendini geri çeker¹¹. Heidegger’in varlık tarihi çözümlemesinde Batı metafiziğinin temellerine yönelik eleştirinin amacı “kaynağın yakınına dönüş”¹² olarak düşünmenin “eve dönüşü”dür. Bununla varlığın

¹ Bkz. Phänomenologie des Geistes. ed. Hoffmeister, s. 71.

² Der Satz vom Grund, s. 185. v.d.

³ Bkz. Der Satz vom Grund, s. 171.

⁴ Holzwege, s. 247.

⁵ Der Satz vom Grund, s. 185.

⁶ Bkz. a.e., s. 157.

⁷ Der Feldweg, Frankfurt a. M. 1962, s. 7.

⁸ Nietzsche, Band II. s. 227 v.d.

⁹ Bkz. a.e., s. 366.

¹⁰ Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung. Frankfurt a. M. 1963, s. 61.

¹¹ a.a. O., s. 51.

¹² a.a. O., s. 23.

unutulmuşluğunu aşmak ve bilincin daha eleştirici bir tutuma ulaşması sağlanmak istenir.

Temellerini sarsmaya yöneldiği Batı düşüncesine özgü varlık anlayışının arka planında, Heidegger'e göre, nesneleştirici bilince dayanan ve teknoloji biçiminde dışa vuran **iradecilik** ve onun yol açtığı **varlığı unutuş** yer alır. Bilinç Heidegger için "varlığın doğrulukla yer değiştirmesi; diğer bir deyişle doğruluğu varolana bırakması ve varolan'ı hakikatten yoksun bırakmasıdır"¹ Iradeciliğin belirlediği bilinç her şeyi kavramlaştırmaya, varlığı nesnellik kategorisiyle kavramaya çalışır: " 'Varolan sübjektivliktir' ile: 'Varolan objektivliktir' aynı anlama gelir"².

Yeniçağ teknolojisinin iradeciliğinden bu kararlı uzaklaşış Heidegger'in ontolojisi bağlamında yalnızca süje kavramının ve onunla birlikte transendental felsefe ile Descartes'çı dünya anlayışına özgü bütün ontolojik yapının yıkılması anlamına gelmekle kalmaz, kendisinin meydana getirdiği teknolojik ürünler dünyasında insanın kendini anlamasına ilişkin yeni bir yönelişi de beraberinde getirir.

Batı metafiziğinin "aşılması" düşüncesinden hareketle, Heidegger insanı yalnızca bağlı olduğu "iç" psikolojik kanunlar -ontolojik yapılar- açısından inceleyen ve varlık sorusuyla yüzyüze gelmekten kaçınan bir "insan teorisi"ne karşı çıkar. Bu türden bir antropolojide temelini bulan "hümanizm" Heidegger'e göre insanı insandan hareketle anlama istediği, fakat böyle bir anlamanın -insan ve onun denetimi **dışında** bulunan- temelleri dikkate alınmadığı için, salt ontik bağlantılar düzleminde kalır. Bu durumda insan **ontolojik** problem bağlantısı içinde görülmek yerine yalıtılmış "bir süje olarak tasarlanır; insan üzerine her tür düşünüş, antropoloji olarak anlaşılır"³.

Süje merkezli felsefi bir görüş açısından Heidegger'in bu düşüncesi son derece "insanlık dışı", insanın özünü gözden kaçıran ve insanı bütünüyle yabancı bir şeye bağlayan bir düşünce olarak görülebilir. Böyle bir yaklaşım burada "insana ilişkin olan"ın insandan farklı olan'a" bağımlı kılındığını öne sürebilir ve -Jean Paul Sartre'da olduğu gibi- varoluşçuluğun iradecilik tarafından belirlenen süje kavramına dayandığı için, bu yaklaşım Heidegger'in düşüncesini "insancılık"⁴ açısından bir tehlike olarak görür.

III

Böylece Heidegger'e göre hakikatin metafizikteki anlamı süjenin varolan üzerinde denetim kurmasıyla belirlenir. Bu türden bir metafizik bağlamında varlık; "şüphe götürmez tasarlanmışlık anlamında gerçeklik"⁵ tir. Bu ise hakikate ilişkin olarak süje-obje arasındaki uygunluk kavramının yön verdiği Yeniçağ "teknoloji"sinin ontolojik çerçevesini oluşturur⁶. Heidegger'in "dönüş"ten sonra değişik şekillerde vurguladığı bu düşünce, onun, "Varlık ve Zaman"daki insan varoluşunun "atılmışlığı" karşısında varoluş deneyiminin dolaysızlığına ilişkin çözümlenmeleriyle çelişki içinde midir? Heidegger'in ilk döneminde sübjektivliğin

¹ Nietzsche, Band II., s. 468.

² a.e., s. 298.

³ a.e., s. 194.

⁴ J. P. Sartre, Kritik der Dialektischen Vernunft. Hamburg 1967, s. 193.

⁵ Nietzsche, Band II., s. 453

⁶ Bkz. Platons Lehre von der Wahrheit.

ontolojik konumu varlık deneyimine ilişkin metodolojik bir işlev mi görmekte; sonraki dönemde ise süje kavramı Yeniçağ insanının iradecilikte belirlenen gerçeklik anlayışına ilişkin bir öge olarak mı ele alınmaktadır? Her iki dönemde de Heidegger'in asıl amacı varlık deneyimine ilişkin olarak gündelik anlayışı bu anlayışın temeline inerek "aşan" bir tasvirini yapmaktadır. Bu ontolojik yönelim "kendisi olmak" ile "herkes alanı"na "düşmüş olmak" arasındaki gerilim içindeki insanın "dünyada-oluş"u üstüne Heidegger'in "Varlık ve Zaman"daki düşüncelerinin arka planını oluşturur. Onun "dönüş"ten sonra -varoluş ontolojisi bağlamında- üzerinde en çok durduğu konu olan Batı uygarlığına özgü anlayış tarzının köklü bir biçimde sorgulanışı ancak bu arka planla bağlantılı olarak anlaşılabilir. Batı insanının kendini anlayış tarzında yer alan sübjektivlik kavramını aşma kaygısı Heidegger için her iki dönemde de yön vericidir¹ Heidegger sübjektivliğin töz durumuna getirilişi ile mutlaklaştırılmasının yol açtığı sonuçlara işaret eder ve evrensel teknolojik yapabilirlik inancına yönelik eleştiri sübjektivliğin eleştirisi şeklini alır. Varlık tarihine ilişkin çözümlenmeleri hemen hemen bütünüyle sübjektivlik, nesneleştirme ve teknoloji konuları çevresinde toplanır. Son çözümde Heidegger için söz konusu olan, iradeciliğin ötesinde insanın kendi kendine olmasıdır. Bu; gerek "Varlık ve Zaman"daki "asıl" varoluş idealinin tasviri, gerekse onun sonraki döneminde metafizik sonrası varlık düşüncesi bağlamında "kendini varlığa bırakış" idealinin tasviri için geçerlidir. Eğer ontoloji "ancak fenomenoloji olarak mümkünse"², bu durumda sübjektivlik her ne kadar baştan beri dışarıda bırakılmasa da, bu kavramın ancak fundamental ontolojinin olabilirlik koşulu olarak (ontolojik değil) **transendental** bir yeri olabilir. Sübjektivlik insanın doğa karşısındaki bağımsızlığını ve dünyanın efendisi olmasını sağlayan kendi başına, ontolojik bir kategori değildir. Teknolojik uygarlığa özgü bir girişim Heidegger'e göre -teknolojinin mutlaklaştırılmış yapabilirlik tutkusuyla bağlantılı olarak- yıkıcı etkileri henüz görülmeye başlanan evrensel çapta "varlığı unutuş"³ pahasına mümkün olmaktadır.

Heidegger'in "dönüş"ten sonraki son dönem felsefesi bütünüyle "sübjektivliğin nesneleştirici metafiziği"ni "aşmak" amacına yöneliktir. Bu metafizik, ona göre, en belirgin ifadesini "teknoloji"de bulur. İnsanın kendini ortaya koyma isteğinin mutlaklaştırılması olarak "teknoloji"yi Heidegger "insanı harekete getiren ve insanın artık ona karşı bağımsız olamadığı"⁴ bir güç olarak görür. Böylece o "Varlık ve Zaman"daki kendi iradeci yaklaşımını varlık tarihi bağlamında göreceli bir duruma getirir; -kendisine ilişkin yorumunda⁵ belirttiği gibi- daha önceki düşünüş tarzını aşar ve varoluş analizini varoluşçu-sübjektivist yorum dayanaklarından sıyrır. Bu bakımdan Heidegger, klişe biçimindeki basitleştirmelere kapılmaksızın bir ölçüde postmodern düşünüşün öncüsü sayılabilir. Varoluşun varlık tarzlarına ilişkin analiz Heidegger'i önce varoluş ontolojisine ilişkin bir kategori olarak zamansallık **kavramına** götürdü. Fakat süjenin "zamansallaştırılması"ni o, baştan beri varlık tarihi çerçevesinde

¹ Bkz. Hans Köchler, Ist Heideggers Fundamentalontologie Gesellschaftsfähig? "Politik und Theologie bei Heidegger" adlı eserde, Innsbruck 1991, s. 7-27.

² Sein und Zeit. Tübingen 1967, s. 35.

³ Bkz. Hans Köchler, Wie Aktuell ist die Philosophie Heideggers? "Höbel / Mölzer / Sob (Hrsg.), Freiheit und Verantwortung" adlı eserde, Wien 1994, s. 88-96.

⁴ Richard Wisser (Hrsg.): Martin Heidegger im Gespräch. Freiburg i. Br. / München 1970, s. 73.

⁵ Humanismusbrief.

gördüğünden, statik süje-obje karşıtlığını ve bununla bağlantılı olan iradeci-teknolojik dünya görüşünü aşmak durumundaydı. Bu bakımdan, -Batı "sübjektivizm"inin kapsamlı bir eleştirisi olarak- Heidegger'in son dönemindeki düşünceleri, post-modernizmin iradeci öğelere yer veren süje eleştirisinden çok Zen Budizm'inin dünya görüşüyle ortak özellikler taşır. "Varlığı unutuş"un eleştirisiyle, Heidegger teknolojik-uygarlık insanının önüne ayna tutar ve mutlak gözüyle bakılan bir sübjektivliğin yapabilirlik tutkusu içinde kendinden kaçan insanlığın iradeci bir yanılığı olduğunu gösterir.